

Nemzetközi könyvszakmai szeminárium Budapesten

Győri Erzsébet

Az előtörténet

1991. május 20-21-én a MTESZ budapesti Székháza adott otthont a magyar könyves szakma helyzetét, illetőleg a reform lehetséges útjait latolgató nemzetközi konferenciának.

Az előtörténethez tartozik, hogy a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* felkérésére angol, amerikai szakemberek hat hónapon keresztül tájékoztak e sokágú szakma különféle területein: a kéziratelőkészítéstől a kiadás, terjesztés, a felhasználók, tehát a felvevő piac helyzetéig bezárólag.

A vizsgálódást a brit kormány külügyminisztériumának és nemzetközösségi minisztériumának közös segélyirodája, a *British Library* kutatási alapja támogatta, a *Világbank* biztosította a helyszíni vizsgálódás és a tényfeltáró jelentés elkészítésének költségeit. A 76 oldalas összefoglaló jelentés ismeretében ült össze a hazai könyvkiadók, nyomdászok, könyvkereskedők és könyvtárosok képviselőiből, valamint a vizsgálatot végző külföldi szakemberekből álló csoport, hogy a szeminárium keretében közösen keressék a lehetséges jó megoldásokat, a korábbi struktúrából bekövetkezett mélypontról való kilábalás módjait.

A konferenciát megnyitó *Gábor József* államtitkárhelyettes a prioritásokat az oktatáshoz kapcsolódó tankönyvkiadás és a könyvtári

könyvkereskedelem reformjában jelölte meg. A kétnapos szeminárium igen jó szellemben, a sokoldalú mérlegelés, az álláspontok ütköztetése révén szembesítette a hazai résztvevőket a külföldi szakemberek alkotta helyzetképpel, s gazdagította önismeretüket.

Miért a kitüntetett figyelem?

A Világbank képviselője a gazdasági és politikai reform sarkalatos pontjaként ítélte meg a könyvkiadásban és a könyvkereskedelemben egyaránt szükséges strukturális változásokat. Abból indult ki, hogy elsődlegesen a gazdaság megújítására van szükség – ehhez pedig új ismeretek kellenek, ezek megszerzése pedig a könyv nélkül lehetetlen. Nem kevésbé indokolja a figyelmet a szociális szempontok szem előtt tartása. A piacgazdaságra való áttérés önmagában pénzügyi sokkot jelent, ezt még csak fokozza az infláció és a mindkettővel együtt járó elszegényedés. Ugyanakkor az információt mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, mert a szegénységből csak ezek birtokában létezik kivezető út – így tehát a jól megkonstruált intézményi háttér többszörösen nélkülözhetetlen.

A demokrácia valós választásokat kínál a polgároknak, így tehát a kormánynak hosszú távon is érdeke fűződik ahhoz, hogy a szociális-kulturális színvonalban a szolgáltatás ne süllyedjen a már megteremtett szint alá, sokkal inkább emelkedjék. A szociális szektorban a valós hatékonyság pedig nem kevés pénzbe kerül, aminek lehetséges módjait a könyvek mint forrás hordozzák, tehát a könyves szakma reformja ezért is elsődleges. Az átalakulás során az állam szerepét sok területen csökkenteni kell, de az alapoktatás, az egészségügyi ellátás, végül pedig a tudományos kutatás és fejlesztés nem nélkülözheti az állam jelenlétét. Ezek egyike sem létezhet viszont a könyvek és folyóiratok, illetve az ezeket közvetítő könyvtárak nélkül. Mindezen indokok elégséges érvet szolgáltatnak a könyvszakmára irányuló kitüntetett figyelemhez.

A Világbank partneri kapcsolatokat kínál a magyar kormánynak, analízist, megoldási javaslatokat a jó stratégiák megalkotásához, s végül kedvező hitelkonstrukciót is nyújt, ha a kormánydöntés megszületik az új struktúra módjaitra és az elhatározás a végrehajtásra. A hiteleket e

szférában elsősorban a közjó szolgálatában álló könyvtári rendszernek ajánlják, azzal az indokkal, hogy a világ minden pontján, a legkeményebb piaci viszonyok közepette is, főként állami alapközből működik a könyvtári rendszer.

A tanácskozáson mindvégig nagy hangsúllyal szerepelt a könyvtárak és a tudományos könyvkiadás ügye. Vissza-visszatérő gondolat volt a két nap során, hogy a mindenképpen reformra szoruló könyvkereskedelem egyetlen biztos piaca, megnyugtató módon szétszórható információshelye a könyvtári rendszer lehet, ami ezért fokozott és megkülönböztetett figyelmet érdemel.

A szakértők igen fontosnak ítélték a megalapozott – a könyvtárhasználók valós igényeire épülő – költségvetést, melyben az állami részvétel a domináns, a könyvpiacnak a jelenleginél jobb, bibliográfiai igényességű feltárását, a könyvtárközi kölcsönzés szervezeti kereteinek racionalizálását. Nem kerülhető meg az információtechnológia gyors ütemű fejlesztése, a CD-ROM technika alkalmazása.

A könyvkereskedelem

A mára teljesen összekuszálódott könyvkereskedelem helyzete, a változtatás stratégiája körüli gondolkodás képezte a szeminárium másik fontos pontját. A könyvkiadást meghatározó tényezőként értékelték a kereskedelem minőségét. Élénk színekkel ecsetelték azt az antagónisztikus helyzetet, melyben a kiadók semmiféle kockázatot nem viseltek, a kereskedelem gyakorlatilag „lábon” vette meg a könyvtermést, de infrastruktúra és szaktudás hiányában eljutott a könyvkereskedelem arra a pontra, amikor már nem tudta megállapítani, hogy milyen és mennyi mű van raktárában. A fizetési és szállítási fegyelem teljesen felbomlott – mára eljutottak a 180 napos fizetési határidőig. Ez a helyzet most változóban van, a monopolhelyzet lassan a múlté, viszont most a kereskedők kezdenek válogatni a könyvtermésben, igazi veszélybe a tudományos könyvkiadás került – ennek ugyanis példányszámok és árak alapján a legkisebb a fizetőképes piaca. E vita során újra felvetődött a könyvtárak mint közgyűjtemények fontossága. A terjesztési rendszerben a legnagyobb hiátust a biztos piacismeretben látták a vizsgálódók, s éppen ezért tartják fontosnak a befektetést e téren. Ennek híján

ugyanis a terjesztők más és más tevékenységbe fognak – ennek máris vannak jelei –, hogy valami módon eltartsák magukat. Ilyen módon megfordult a helyzet, a korábbi kereskedelmi kockázat a kiadókra hárul, de ott éppen úgy hiányzik a biztos piacismeret, mint a kereskedelemben.

A valójában soha meg nem teremtett információs rendszer minden szférában hiányzik. A könyvterjesztésen belül is speciális probléma a tankönyvkereskedelem és a könyvtári ellátás. A tankönyvek jelenleg igen nagy mennyiséget és alacsony profitot jelentenek, aminek az a veszélye, hogy a könyvkereskedők nem kívánnak részt venni a tankönyvforgalmazásban. A könyvtári könyvkereskedelem gondjai kétágúak: egyfelől a választék teljességét igényli a kínálatban – s benne hangsúlyosan a tudományos műveket –, másfelől a költségvetés a korábbi évekhez viszonyítva soványabban biztosítja a beszerzési kereteket.

Javaslatok a kis- és nagykereskedelem szétválasztására, a könyvesboltok gyors privatizációjára, a könyvtárak beszerzési keretének – ismételtén megajánlott világbanki hitellel történő – intenzív növelésére, a tankönyvek valós értéken való értékesítésére vonatkoztak. Ez utóbbinál az állampolgárok átmeneti dotációját javasolták, tehát azt, hogy amíg a bérek és árak egyensúlya nem teremthető meg, a tankönyvek dotációját a fogyasztó élvezze, s így módon a kereskedelemben és kiadásban valós piaci viszonyok érvényesülhetnek. Nem győzték eléggé hangsúlyozni az angol szakemberek a könyvinformáció megszervezését, náluk igen jól bevált módszer a kiadók összefogásával évente kétszer kiadott megbízható híradás a megjelenő művekről. E munkához viszont új típusú, a megszokottól mindenképpen eltérő gondolkodásmód szükségeltetik.

A könyvkiadás valós áron való művelése sokszor visszatért a vitában, s vele párhuzamosan az a vélemény, hogy a fogyasztókat kell dotálni és nem a könyvgyártókat, tehát a kiadót és a terjesztőt. A fogyasztó dotációját pedig a könyvtárakon keresztül tartják megoldhatónak.

A könyvnyomtatás

Az összefoglaló jelentés készítői a magyar nyomdaipart jó minőségűnek, nemzetközi szinten is versenyképesnek találták, talán a színes

nyomtatás marad el az európai minőségtől. A nyomdaipar eléggé exportorientált, nem kevés a sikeres exportügylet, de ugyanakkor e területre a külföldi tőke is belépett, tehát igen alkalmas versenyhelyzet teremtődött. Ma tehát a technikai fejlődés révén sincs gond a nyomdai kapacitással, annál nagyobb kérdőjelek keletkeztek a könyvkiadás bizonytalanságai révén. A várhatóan visszaeső példányszámok a műveleti költségekre és az anyagárakra is kedvezőtlenül fognak hatni. E témakörben is ismételten felvetődött a tankönyv és a könyvtári könyvkereskedelem dolga. A tankönyvé olyan módon, hogy évente ismétlődően tízezer tonna kapacitást köt le a nyomdákban. Nyilvánvaló, hogy az évente ismétlődő kiadás igen drága. Ezért is fontos lenne jó minőségű tankönyveket gyártani, amelyek több használatot is kibírnak, a könyvtárakban is elérhetővé kell tenni, pl. a felsőoktatási jegyzeteket.

Nem kerülhető meg a tankönyvkiadás tartalmi reformja sem, a tanszabadsággal együtt jár a 3-4 féle műből való választás joga, de ezeknek minőségileg olyan könyveknek kell lenniük, amelyek legalább három-négy évet kibírnak a rendeltetészerű használat során.

A nyomdai és terjesztési rendszer nyereségességét e területen is a könyvtárak és az egyetemi hallgatók dotálásával tartják elérhetőnek; ez a legolcsóbb beruházás, amely életben tudja tartani a könyvgyártást kiadótól a kereskedőig egyaránt.

A szerzői jogokról

A tanulmány szerzői a szerzői jog kérdésköréről szólva, a jelenlegi törvényeket szerző-ellenesnek, piaccgazdaságra alkalmatlannak ítélték, arról nem is szólva, hogy amennyiben így marad-

na – elsorvasztaná a nemzeti irodalmat. Új törvény szükségeltetik tehát, amely lehetővé teszi a szerző és kiadó közötti alkut.

Az értékek védelme

A kommercializálódás már elérte a magyar könyvkiadást és kereskedelmet, az értékek – melyben a magyar könyvpiac korábban jeleskedett – védelemre szorulnak. Minden bizonnyal az árak miatt csökkenő példányszám, a csökkenő példány miatt tovább növekvő ár befagyasztja az egyébként is szegényedő rétegek fizetőképességét. Ha az állam felelősséget érez az értékekért, akkor politizál jól, ha a közkönyvtárakba és az oktatási intézmények könyvtáraiba fektet be és ezzel bizonyos piacot is teremt.

A konferencia könyvtáros résztvevőinek jó volt hallani, hogy a külföldi tapasztalatok is igazolják a könyvtárnak mint intézménynek az átképzésben, a társadalom átformálódásában játszott fontos szerepét. Miután e vizsgálódás és vita megrendelője és megrendezője a Művelődési és Közoktatási Minisztérium volt, csak bizakodhatunk a kormányzati felelősség tettekben való érvényesülésében. Nekünk addig is a felhasználók szükségleteit kell pontosan megfogalmazni, hogy stratégiánk koherens módon illeszkedjék a könyves szakma piaci viszonyaihoz.

* * *

A konferencia összefoglaló jelentése megtalálható a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Szakkönyvtárában Hungary Book Sector Study. Summary Report, May 1991 címmel.